

הרב נתנאל אוירבך

העברת עציצים בשמיטה

א. הגדרת זריעה בשבת

בדברי הבבלי (שבת פא ע"ב) מובא דין בדיני שבת בנוגע לעציץ נקוב: היה מונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות מחייב משום תולש. היה מונח על גבי יתדות והניחו על גבי קרקע חייב משום נוטע.

יש לשים לב שבמקרים אלו לא מדובר על הטמנת זרע באדמה ותלישה כעקירת דבר מגידולו באופן מעשי, אלא על הנחה והגבהה בלבד שיש בהן תוספת או צמצום יניקה. הערה זו פותחת לנו צוהר למחלוקת הראשונים בסוגיה זו על אודות תוקף החיוב. רש"י¹ ותוספות² מוכיחים שלא מדובר על חיוב מהתורה אלא על חיוב דרבנן, שכן מובא שם בגמרא: 'צרוור שעלו בו עשבים מותר לקנח בה', ואם אכן היה אסור מהתורה להגביה עציץ מאדמה, כיצד התירו חכמים איסור תורה משום כבוד הבריות?³ לעומתם, כתב הרמב"ם (הל' שבת פ"ח ה"ד):

גבשושית של עפר שעלו בה עשבים - הגביהה מעל הארץ והניחה על גבי יתדות, חייב משום תולש. הייתה על גבי יתדות והניחה על הארץ חייב משום זורע.⁴

מלשונו 'חייב' ניכר שמדובר על איסור תורה, שכן הוא הגדיר במקום אחר: כל מקום שנאמר בהלכות שבת שהעושה דבר זה חייב הרי זה חייב כרת, ואם היו שם עדים והתראה חייב סקילה, ואם היה שוגג חייב חטאת.⁵

יסוד המחלוקת בין רש"י ותוספות לבין הרמב"ם תלוי בהגדרת מלאכות זורע ותולש בשבת - אם הגדרת מלאכות אלו הינה פעולה אקטיבית בגוף הקרקע, זריעה כהטמנת זרע באדמה ותלישה כעקירת דבר מגידולו, אזי משום שבהורדת עציץ לקרקע או הגבהתו ממנה אין פעולה אקטיבית בגוף הקרקע לא ניתן לחייב בפעולות אלו אלא מדרבנן.⁶ לעומת זאת אם כל תוספת צימוח או צמצום יניקה מהווה עילה לחיוב, אזי יש

1. רש"י, שבת פא ע"ב ד"ה חייב.

2. תוספות, שבת פא ע"ב ד"ה והניחו.

3. כ"כ ריטב"א, שבת פא ע"ב ד"ה היה מונח; ר"ן, שבת שם ד"ה היה מונח; רבי יחזקיהו ממגדיבורג, בתוך: שיטת הקדמונים, שבת שם; מאירי, שבת שם ד"ה זה שהתרגו; ריבב"ן, בתוך: שיטת הקדמונים, שם; פסקי מהר"ח, בתוך: קובץ שיטות קמאי, שבת שם; פסקי רי"ד, שבת שם ד"ה אמ'; רבי עקיבא איגר, שבת שם ד"ה שם היה; שם ד"ה רש"י; אגלי טל, מלאכת קוצר סי' ו; שם, סי' לב.

4. בביאור דעת הרמב"ם, ראו: חידושי הגר"ח הלוי על הש"ס, שבת פא ע"ב 'בענין עציץ נקוב על גבי יתדות'; קובץ חידושי תורה (סולובייצ'יק), עמ' ט-יב.

5. רמב"ם, הל' שבת פ"א ה"ב.

6. הגהות אשרי, שבת פ"ח סי' ב; מהר"ם לובלין, שבת פא ע"ב ד"ה והניחו.

לחייב הגבהת עציץ או הורדתו לאדמה מהתורה, משום שיש במעשים אלו תוספת יניקה או מיעוטה.⁷
להלכה פסק ה'מגן אברהם' בדעת ה'שלחן ערוך' כדעת רש"י ותוספות 'דס"ל דאפילו מונח על הארץ מותר ליטלו דאין בזה משום תלישה אלא איסורא דרבנן... דלא כהרמב"ם'.⁸

ב. הגדרת זריעה בשביעית

אחת המלאכות שנאסרו מהתורה בשנה השביעית היא מלאכת הזריעה, 'שדך לא תזרע'.⁹ הגדרת המלאכה האסורה מהתורה בשנה השביעית היא עבודה חקלאית בגוף הקרקע, כפי שהאריך לבאר הרב שלמה זלמן אוירבך. לדבריו, איסור זריעה בשביעית שונה בתכלית מאיסור זריעה בשבת: 'נלענ"ד דשביעית לא דמי לשבת דחשיב כזורע',¹⁰ משום שאיסור הזריעה בשביעית מתבטא בעבודה בגוף הקרקע, דבר הנלמד מדין עגלה ערופה:

עוד רחש ליבי לומר בזה, דאפשר דושבתה הארץ האמור בשביעית צריך להיות דומה לאיסור עבודה בנחל איתן שהוא ג"כ חובת קרקע, ועיין בשער המלך (פ"י מרוצח ה"ט) שמדמה דין שביעית לאיסורא דנחל איתן. ועיין ברמב"ם שם שכתב הנחל שנערפה בו העגלה אסור בזריעה ועבודה לעולם שנאמר אשר לא יעבד בו ולא זרע, וכל העובד שם עבודה בגופה של קרקע כגון שחרש או חפר או זרע או נטע וכיוצא באלו הרי זה לוקה עכ"ל. ומלשון זה שכתב בגופה של קרקע, משמע דרשאי שפיר להעמיד שם עציץ נקוב ולזרוע בו כיון דבגופה של קרקע לא עביד מידי, וכסברת בעל מעשה רוקח גבי שביעית דרק זריעה הוא דאסרה תורה ולא יניקה, וממילא גם בשביעית אם נאמר דבשעת הזריעה חשיב העפר כתלוש שפיר מותר.¹¹

הזריעה שנאסרה מהתורה היא פעולה חקלאית 'בגופה של קרקע', כהטמנת זרע באדמה, בשונה מדיני שבת, שם נאסרה, לדעת הרמב"ם, אף תוספת צימוח שאין בה בהכרח פעולה בגוף הקרקע, כהורדת עציץ נקוב לקרקע.
להגדרה זו לאיסור הזריעה בשביעית יש השלכה הלכתית במישור איסור תורה, כפי שכתב הרב אוירבך:

7. שפת אמת, שבת פא ע"ב ד"ה בתוס' ד"ה והניחו; דברי יחזקאל, סי' ב ענף א אות ב; שיעורי מרן רבי פסח מקוברין, בבא בתרא סי' יח.
8. מג"א, לשו"ע או"ח סי' שיב ס"ק ג. כן הכריעו: פרי מגדים, אשל אברהם לשו"ע שם ס"ק ג; מחצית השקל, לשו"ע שם ס"ק ג; שולחן ערוך הרב, או"ח שם סעי' ו; ערוך השלחן, או"ח שם סעי' ז; משנה ברורה, לשו"ע שם ס"ק יב; באור הלכה, סי' שלו סעי' ח ד"ה אפילו.
9. ויקרא כה, ד.
10. שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' מא אות א, מילואים והשמטות; מהדורה קמא סי' מא אות ב. הוא שב וחזר על יסוד זה גם בשו"ת מנחת שלמה, ח"ג סי' קנח אות ו; מעדני ארץ, קובץ הערות סי' ה אות א.
11. שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' מ.

נראה שאין לאסור הוצאת עציץ ממקום מקורה לשאינו מקורה בגלל השינוי מבית לשדה, מפני שאין זה גורם רק שינוי בדין אבל לא חשיב משום כך עבודה, וכמו שמותר לקנות שדה זרועה מעכו"ם בשביעית למ"ד יש קניין, אע"פ שע"י זה נשתנה דין הקרקע מחו"ל לא", כמו כן אין לאסור הסרת תקרה בשביעית ממקום זרוע אע"פ שמשתנה בכך מבית לשדה.¹²

לדבריו השינוי מ'בית' ל'שדה', כגון הסרת תקרה והעברת עציץ מהבית החוצה, הוא שינוי דיני-הלכתי ולא פעולה חקלאית, ולכן לא נאסרו פעולות אלו בשביעית מדין תורה.

ג. פעולות לא-חקלאיות שיש בהן הרווחת הצמח

חכמים אסרו בשביעית גם את תולדות הזריעה, שעניינן הוא תוספת הרווחה וצימוח גם בהיעדר עבודה חקלאית בגוף הקרקע.¹³ בדברים הבאים נבחן את גבולות האיסור מדרבנן, האם יהיו מצבים שונים שניתן להתיר בהם פעולות שאינן חקלאיות אף שיש בהן תוספת צימוח והרווחת הצמח?

1. דעת הרב אורבך

הרב שלמה זלמן אורבך דן בשני מקרים - הסרת תקרה מעל זרעים או עציצים הנמצאים בבית, והוצאת עציץ נקוב מהבית החוצה. המכנה המשותף לשתי פעולות אלו הוא שהן אינן מלאכות חקלאיות הנעשות בגוף הקרקע כהטמנת זרע באדמה, ולכן מדין תורה הן לא תיאסרנה. ברם, ייתכן והתוצאה מפעולות אלו היא הרווחה ותוספת צימוח לצמח, והדבר יאסר מדרבנן משום תולדת זרע. במקרים אלו, טוען הרב אורבך, אם מטרת האדם וכוונתו בהוצאת העציץ שלא להרווחת הצמח, אלא היא נועדה לפנות מקום בבית או לאפשר שטיפת הרצפות במקום שבו מונח העציץ, הדבר יהיה מותר אף מדרבנן. ואלו דבריו של הרב אורבך בעניין זה:

בעניין הוצאת עציץ נקוב מבית מרוצף על קרקע שמחוץ לבית, נלענ"ד דשביעית לא דמי לשבת דחשיב כזורע, וכיון דכללא הוא דלא אסרו רבנן אלא עבודת שדה וכרם, לכן כל שאינו מתכוון כלל לשינוי הצמיחה שפיר שרי. ואע"ג שמהקרקע הם יונקים יותר ממקום מרוצף, מ"מ כיון שלמעשה אין רגילים היום לעשות כן להשבחת היניקה וגם ידוע שרגילים לשנותם ממקום למקום בגלל סדרי הבית או צורך אחר, לכן כמו דשרי בכה"ג הרבה עבודות דרבנן כך גם זה מותר כשאינו מתכוון ובפרט כשגם ניכר שאין כוונתו כלל להשבחת היניקה.¹⁴

12. שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' מא אות ג.

13. מועד קטן, ג ע"א; עבודה זרה, נ ע"ב.

14. שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' מא אות א, מילואים והשמטות; מהדורה קמא סי' מא אות ב. השווה כן גם לדבריו במקומות אחרים: שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' מא אות א-ג; שם, ח"ב סי' קנח אות ו; שם, תנינא סי' קטו אות ב; מעדני ארץ, קובץ הערות סי' ה אות ג; שולחן שלמה, הלכות שביעית עמ' פב; משפטי ארץ, שביעית מהדו' ישנה עמ' 279-280.

לכן לדבריו מותר מדרבנן להסיר את הגג מעל-גבי העציץ או להוציא עציץ נקוב מהבית החוצה, כל עוד אין כוונת האדם להרווחת הצמח, וניכר ממעשיו אלו שאינו מתכוון להרווחתו.

2. דעת הרב פראנק

הגדרות אלו, הן ביחס לאיסור תורה והן ביחס לאיסור דרבנן, נמצאות גם אצל הרב צבי פסח פראנק, שהתמקד בנושא הסרת התקרה מעל-גבי זרעים וצמחים בשביעית. גם לדבריו הגדרת איסור זריעה מהתורה בשביעית היא בפעולה אקטיבית בגוף הקרקע:¹⁵ 'דהא אין כאן עבודה בגוף הקרקע',¹⁶ ולכן אין בפעולה זו של הסרת התקרה איסור תורה. לאחר מכן הוא דן בתוספת הצימוח שנגרמת מהסרת התקרה:

ואפילו באופן שיש לחשוש דהסרת התקרה מגביר כוח הצמיחה ע"י ריבוי השמש והגשם שיוסיף לזרום ע"ג הזרעים, יש לחקור אם יש בזה משום זורע...¹⁷

יש לחקור זאת לאור מחלוקת הראשונים ביחס לתוספת צימוח בשבת כאשר מגביה או מניח עציץ. אך הוא דוחה דעה זו: 'אבל להלכה נקטינן כרש"י ותוספות וכמו שכתב ה'מגן אברהם',¹⁸ שאין בתוספת צימוח איסור תורה אלא איסור דרבנן בלבד.¹⁹ והוא מוסיף שכאשר אין כוונת האדם להרווחת הצמח, הדבר יהיה מותר אף מדרבנן. את דבריו אלו הוא מוכיח מנימוקו של הירושלמי לאיסור עשיית בתים לצמחים בשמיטה, שיש בכך תועלת לצמח: 'עושה לה צל והיא גדילה מחמתן'.²⁰ וקשה, מדוע הדבר נאסר, הרי 'אין כאן מעשה עבודה בגוף הקרקע או בגוף האילן, ומכל מקום אסור בשביעית. ואם כן הוא הדין הסרת תקרה, דמה לי עשיית תקרה ומה לי הסרת תקרה, הצד השווה שבהן שהם גורמים לגידול הזרעים'.²¹ את קושייתו הוא מיישב באבחנה בין עשיית בתים, שנאסרה משום ש'ניכר טפי שכל מעשיו להגדלת כוח הצמיחה',²² ובין הסרת התקרה שבה אין האדם מתכוון להטבת הצמח.²³

3. דעת ה'חזון איש'

כתב ה'חזון איש' (שביעית סי' כב ס"ק א ד"ה ואף):

15. שו"ת הר צבי, או"ח ח"א סי' ריא; שם, סי' קלג; שם, זרעים ח"ב סי' לד; כרם ציון השלם, אוצר השביעית, הר צבי עמ' צב-צה. אכן, בדבריו הוא מגדיר פעולה זו כ'גרמא', שלדבריו אינה אסורה בשמיטה, ראו בדבריו: כרם ציון, ח"י עמ' ג; כרם ציון השלם, אוצר הלכות ארץ ישראל אוצר השביעית, עמ' עב; שו"ת הר צבי זרעים, ח"ב סי' לב; הדרת הארץ, עמ' סז; הר צבי, רשמי שאלה, יו"ד עמ' רכז.
16. כ"כ לצדד בדעתו בניגוד לדעת החזו"א, הרב ב"צ אבא שאול, אור לציון, שביעית פ"א הערה ז.
17. שו"ת הר צבי, או"ח ח"א סי' ריא; שם, זרעים ח"ב סי' לד.
18. מגן אברהם, לשו"ע או"ח סי' שיב ס"ק ד.
19. שו"ת הר צבי, או"ח ח"א סי' ריא; השווה כן גם לדבריו שו"ת הר צבי, או"ח ח"א סי' קלג. וראה לעיל סוף אות א ובהערה 8.
20. ירושלמי, שביעית פ"ב ה"ג.
21. שו"ת הר צבי, זרעים ח"ב סי' לד.
22. כרם ציון השלם, אוצר השביעית, הר צבי עמ' צה.
23. שו"ת הר צבי, או"ח ח"א סי' ריא; שם, סי' קלג.

אף למאן דמיקל, אסור להסיר התקרה מעל הזרעים בשביעית דהוי תולדת זורע [ולפי זה אף אם זרע ערב שביעית, אסור להסיר התקרה בשביעית]. ועוד, כשמסיר התקרה נמצא דעביד איסורא למפרע, דהוי זורע על מנת להסיר, וזו זריעה גמורה [ולטעם זה אף להסיר בשמינית אסור], ואם הוסר באונס, כל מה שגדל אסור משום ספיחין.

דבריו אלו נכתבו ללא הנמקה וטעם, ואף הובאו אצל 'מעתיקי השמועה' כצורתם,²⁴ אך ננסה להסבירם. מדבריו עולים שני חידושים הלכתיים - הסרת התקרה כשלעצמה נחשבת מלאכה דרבנן, 'תולדת זורע', שכן יש בכך הטבה לצמח, ולכן אף אם זרע בהיתר, בערב שביעית, אסור להסיר את התקרה שמעל הצמח בשביעית משום הטבת הצמח.²⁵ נוסף על כך, אם זרע בבית בשביעית, אסור להסיר את התקרה בשנה השמינית, משום איסור זריעה למפרע.²⁶

יש להוסיף לדברים אלו את המובא בשמו ללא הנמקה וטעם, שאסור להוציא עציץ נקוב מהבית החוצה.²⁷ כאמור, ה'חזון איש' לא נימק את דבריו, אך הרב נסים קרליץ הסבירם בקיצור: 'כשמסיר הגג נעשה שדה, והוי ליה זורע'.²⁸ בכוננת דבריו נראה כך: התורה אסרה לזרוע בשדה בשביעית, 'שדך לא תזרע',⁹ אבל מקום שאינו מוגדר כשדה ניתן להתיר בו זריעה.²⁹ בטעם ההבחנה בין 'שדה' ל'בית' כתב ה'חזון איש' (שביעית סי' כ ס"ק ו): והזורע בבית גרע טפי שאין זו עיקר זריעה... הצמחים הם במצב בלתי טוב ורצוי שנשלל מהם תועלת הגשמים והטללים והאוויר וקוי השמש, והבית להם לרועץ.

24. הרב בנימין זילבר (הלכות שביעית, סי' א כסא דוד ס"ק קלט; ברית עולם, סי' א אות קלא; שביטת הארץ (תשמז), עמ' ע סעי' כא); דרך אמונה, הל' שמיטה פ"א ה"ו ס"ק נו.
25. אומנם החזו"א לא ציין ונימק זאת, אך כך כתב לבאר בדבריו בשו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' מא אות ג ד"ה ומה.
26. דין זה היווה מחלוקת בין הפוסקים, כאשר הדיון היה בהעמדת ארבע כלונסאות שמעליהן פרוסה יריעה, ולאחר הזריעה תחת היריעה היו מעבירים אותה לשטח אחר, שם היו זורעים, וחוזר חלילה. יש פוסקים שציידו בהצעה זו, שכן כל עוד מלאכת הזריעה נעשית תחת גג, הדבר מותר, אף שלאחר-מכן הגג יוסר. ראו: הרב נפתלי הרץ הלוי, בצאת השנה, עמ' עח שאלה ה; שו"ת הר צבי, זרעים ח"ב סי' לד ד"ה גם; הרב שאול ישראלי (בצאת השנה, עמ' פז אות ג; משפטי שאול - ארץ ומדינה עמ' רנג אות ג; שם עמ' רנד אות ו); הרב מרדכי אליהו, מאמר מרדכי, שביעית פ"ד סעי' ז עמ' לו. אך יש פוסקים שמיאנו בכך, משום שכדי להפקיע את המקום מדין 'שדה' יש צורך בקירוי קבוע לכל שנת השמיטה, וקירוי ארעי הינו 'חוכא ואיטלולא', ראו: הרב בצמ"ח עוזיאל, התורה והמדינה, ח"ד עמ' קמא; בצאת השנה, עמ' לה הערה 3 בשם הרב יצחק הרצוג, עמ' מב ד"ה גידולים; הרב יצחק הרצוג (התורה והמדינה ח"ד עמ' קנ-קנא; פסקים וכתבים, ח"ג סי' מז אות ה); הרב שלמה גורן (מאורות 1 תש"מ עמ' 15-19; תורת הארץ, עמ' קמא-קמג); הרב בנימין זילבר, הלכות שביעית עמ' קפב-קפה.
27. קונטרס סדר השביעית, בתוך: דרך אמונה, ח"ד עמ' קצה אות יד; הרב בנימין זילבר (הלכות שביעית, סוף סי' א כסא דוד ס"ק קלט; ברית עולם, עמ' יח אות קכב); דרך אמונה, הל' שמיטה פ"א ה"ו ס"ק נו; הרב שלמה גורן, תורת הארץ, עמ' ר. שני דינים אלו, פתיחת גג מעל עציץ והוצאתו החוצה, הובאו גם בשם הרב יוסף שלום אלישיב, משנת הגרי"ש, שביעית עמ' לב-לג, אך ללא אזכור החזו"א.
28. חוט שני, הל' שמיטה פ"א ה"ו אות כג ד"ה עוד פרטי, אות א. כ"כ הרב בנימין זילבר, הלכות שביעית עמ' קפג ד"ה ויש עוד.
29. ראו: פאת השלחן, הל' שביעית סי' כ בית ישראל ס"ק נב; חזו"א, שביעית סי' כב ס"ק א; שם, סי' כו ס"ק ד.

מעתי, כאשר מסירים את הגורם שמפריע לגידול, התקרה, יש בפעולה זו הפיכת המקום מ'בית' ל'שדה', ונגרמת בכך הטבה לצמחים, והדבר אסור משום תולדת זורע שעניינה הוא הטבת הזרעים והצמח.

באופן זה ייתכן אף להסביר את המובא בשמו לאסור הוצאת עציץ נקוב מהבית לחוץ, שכן בהוצאה זו יש הטבה לצמח הנגרמת מעצם המעבר מ'בית' ל'שדה'.³⁰ דברים אלו פשוטים הם, שכן כל הטבה ותוספת צימוח נאסרו מדרבנן משום תולדת זורע, גם כאשר אין זו עבודה חקלאית. בהסרת התקרה והוצאת העציץ מבית החוצה יש הרווחה לצמח, ולכן הדבר נאסר מדרבנן משום תולדת זורע. מכאן היה ניתן להמשיך ולטעון את טענות הרב אורבך והרב פראנק, שכל עוד אין מטרת האדם בפעולות אלו להרווחת הצמח, ואף ניכר כן מתוך מעשיו, הדבר לא יאסר אף מדרבנן. אולם בדברי ה'חזון איש' הנ"ל לא מצאנו סיוג כזה, וכן לא בדברי 'מעתיקי השמועה',²⁴ ומכאן שייתכן ולדעתו-דעתם יש לאסור כל פעולה שיש בה תוספת צימוח ללא כל תלות בכוונת האדם במטרת הפעולה. ואכן יש שכתבו כן לאור דעתו³¹ ואף ללא אזכור שמו.³² החידוש בדברים אלו הוא שעצם השינוי מ'בית' ל'שדה' יש בו משום איסור אובייקטיבי מדרבנן גם כאשר אין כוונת האדם להשבחת הצמח, שכן בעת השינוי נגרמת הטבה משמעותית לצמח שאינה תלויה ברצונו ובכוונתו של האדם. לחידוש זה ישנן השלכות שונות, כפי שיתבאר.

ד. העברת עציץ נקוב בחוץ

אחת השאלות בדיני עציצים היא אם ניתן להעביר עציץ נקוב המונח בחוץ על האדמה ממקום למקום באופן של הגבהה והנחה במקום החדש. אומנם בפעולה זו של הגבהה עציץ נקוב מהקרע יש מיעוט יניקה, ובהנחתו במקום החדש יש תוספת יניקה, אך אין פעולות אלה מוגדרות כפעולות חקלאיות של עבודה 'בגופה דקרע'. לאור זאת אין איסור תורה בהגבהה עציץ נקוב מהאדמה והנחתו עליה במקום אחר, ואף איסור דרבנן לא יהיה אם אין בכוונת האדם בהעתקת העציץ להרווחתו. לפיכך, המזיז עציץ ממקום למקום בחצרו באופן של הגבהה והנחה, ואין כוונתו להעבירו למקומו החדש בשביל תוספת צימוח והרווחת הצמח, וניכר מתוך מעשיו שאינו עושה כן למטרת הצמחה,

30. כ"כ לבאר חוט שני, הל' שמיטה פ"א ה"א אות ד ד"ה ויש להזהר. במקום אחר בדבריו, שם פ"א ה"ו אות כג ד"ה עוד פרטי, אות א, למד שדין זה עולה מדברי החזו"א ביחס להסרת התקרה.

31. חוט שני, הל' שמיטה פ"א ה"ו אות כג ד"ה עוד פרטי.

32. כ"כ משנת הגרי"ש, שביעית עמ' לב סעי' יז: 'האיסור להפוך עציץ שאינו נקוב לעציץ נקוב הוא אפילו דרך העברה בעלמא ואפילו כשאינו מכוון לתועלת שבכך'; כ"כ בהמשך, שם עמ' לג סעי' כא, ביחס להורדת עציץ בתוך הבית משולחן לרצפה או הסרת הצלחת שתחתיו: 'שאסור להפוך את העציץ מאינו נקוב לנקוב... ואפילו אם כוונתו רק לסידור הבית'. לעומת זאת בהמשך דבריו, שם עמ' לה סעי' כו, כתב ביחס לצמח בתוך הבית שפתיחת החלון תגביר את הצימוח באופן מיידי: 'אסור לפתוח החלון או הדלת כנגדו משום תולדת זורע. וכל זה אם מתכוון לתועלת הצמחים, אבל אם אינו מתכוון לפתוח החלון או הדלת עבור תועלת הצמחים מותר לפותחם בכל אופן'.

הדבר מותר אף מדרבנן.³³ לדוגמה, העברת עציץ נקוב המונח בחצר על האדמה למקום אחר למטרת בניית סוכה או הרחבת הבית וכדו'. לעומת זאת, יש שסברו שלא ניתן להגביה מהקרקע עציץ נקוב ולהניחו במקום אחר, אף שאין כוונתו להרווחת הצמח, שכן לדעתם יש בהגבהת העציץ והנחתו תולדת זריעה, משום שיש בכך תוספת יניקה והרווחה לצמח כאשר מורידים אותו במקומו החדש לאחר שהיה מוגבה מהקרקע.³⁴ ייתכן ודעה זו מושפעת במידה רבה מההבנה בדברי ה'חזון איש'. כשם שהוא אסר הסרת תקרה מעל-גבי עציץ וכן הוצאת עציץ נקוב מהבית החוצה משום תולדת זריעה, משום שיש בפעולות אלה תוספת צימוח והרווחת הצמח, כך יש לאסור הגבהה והנחה של עציץ נקוב משום תולדת זריעה האסורה בשביעית מדרבנן, וללא כל תלות בכוונת האדם במטרת הפעולה. לפיכך הצעתם היא לגרור את העציץ ממקום למקום ולא להגביהו ולהניחו מחדש על האדמה, ובכך אין תוספת צימוח ויניקה חדשה.³⁵

ה. העברת עציץ מבית לבית

מקרה נוסף בדיני עציצים הוא העברתם מבית לבית, לדוגמה: אדם העובר דירה במהלך שנת השמיטה ויש לו בבית עציצים שהוא מעוניין להעביר לדירתו החדשה, או אדם הקונה עציץ ממשתלה ומעוניין להכניסו אליו הביתה. במקרים אלו אומנם העציץ ישמור על הסטטוס ההלכתי שלו (מנותק) בהגיעו לבית, אך בעת המעבר הוא נמצא בחוץ תחת כיפת השמיים וכנגד הקרקע. לאור ההגדרות של הרב פראנק והרב אורבך,³⁶ וכן לעוד פוסקים,³⁷ כיוון שמדובר על מעבר זמני ואין כוונת האדם לתוספת צימוח, וניכר שכל מגמתו היא הנחת העציץ בבית, ניתן להעבירו כך גם כאשר הוא ימצא בחוץ בעת

33. שולחן שלמה, הלכות שביעית עמ' צז. ראו: מעדני ארץ, קובץ הערות סי' ה אות א, שכתב להקל בכך גם לדעת הרמב"ם הסובר שיש איסור תורה בהגבהת עציץ נקוב מהקרקע: 'נראה לצדד בזה לקולא, משום דכיון דבשעה שהוא מגביהו יכול הוא עדיין לחיות מן הלחות ששאב תחילה מן הארץ כאילו הוא עומד גם עכשיו על גבי הארץ ולא יהיה מורגש בו שום קלקול לא לאחר שישהה ויעמוד שם זמן רב, ולכן גם פעולת ההורדה על הקרקע מותרת משום 'אוקמי'.

34. משנת הגרי"ש, שביעית עמ' לג סעי' יט, ללא אזכור החזו"א; חוט שני, הל' שמיטה פ"א ה"ו אות כג ד"ה יש לדון.

35. חוט שני, הל' שמיטה פ"א ה"ו סוף ס"ק כג ד"ה גרירת עציץ נקוב על הקרקע; שו"ת משנת יוסף, ח"ג סי' ג סעי' טו, והעיר במוסגר: 'והותר רק כשניכר שאינו מתכוון לתועלת צמיחה', הוספה התומכת בדברינו בביאור דעת ה'חזון איש', ראו להלן אות ז. הצעה זו קשה מדברי המאירי, שבת פא ע"ב ד"ה זה, שמדבריו מבואר שהצעה זו אינה מועילה: 'ולי נראו, שמשעהתיקו ממקומו נקרא קוצר וכשהניחו במקום יניקה אפילו אינה כיניקה ראשונה נעשה זורע, ולמדת שאסור לשנותו ממקום יניקה כלל'; התייחס לדבריו בשו"ת דבר אברהם, ח"א סי' כה אות ט בהגהה: 'משטחיות דברי המאירי משמע דגם במושך עציץ נקוב ע"ג קרקע גופה אף על פי שלא הגביהו חייב משום קוצר ומשום זורע', אך העיר: 'והוא צריך ביאור, כיון שלא פסק רגע מלהיות מחובר וגם לא מיעט יניקתו איזו קצירה יש כאן'. סברה זו מוזכרת אף אצל הרב שלמה זלמן אורבך, לעיל הערה 33.

36. שולחן שלמה, הלכות שביעית עמ' פח-פט; מוריה, רעד-רעו (אדר תשס"א) עמ' רא אות ה.

37. אור לציון, שביעית פ"א שאלה ה ובהערה שם; ראו כן גם: חוות בנימין, ח"ג סי' קב אות יד.

המעבר.³⁸ ואולם יש שכתבו שיש לעטוף את העציץ בניילון בעת המעבר, כך לא תהייה תוספת צימוח:

העברת עציצים בשביעית... אפשרית ע"י שעוטפים את העציץ והצמח עם כל ענפיו בניילון שסגור מכל צדדיו דאז אין לו יניקה וכך מעבירו לבית אחר.³⁹ ייתכן וגם הצעה זו מתבססת על ההבנה הנ"ל בדעת ה'חזון איש', שכל תוספת צימוח והרווחת הצמח נאסרו מדרבנן משום תולדת זורע, ואין התייחסות כלל לכוונת האדם שאינו מעוניין בתוספת הצימוח, וניכר מתוך מעשיו שאין כוונתו להצמחה. יש להעיר שהצעה זו לעטוף את העציץ נסתרת משמועה אחרת בשם ה'חזון איש', כפי שמוסר הרב חיים קנייבסקי⁴⁰ שבספר 'תודעת השמיטה'⁴¹ נכתב בשם ה'חזון איש' כך: אסר להעביר עציץ מבית לבית בשביעית אף לא ע"י הכנסה בפח וכיסוי לענפיו בפח, והטעם דחשיב הכיסוי כאהל עראי דלאו כלום הוא.⁴² בהוראות הרבנות הראשית לשנת תשי"ט נכתב בעניין זה: 'הצריכים להעביר עציץ נקוב ממקום למקום, ישימו תחתיו פח בשעת העברה', ולא הורו לעטוף את העציץ כולו.⁴³

1. סיכום

אין עוררין על כך שהגדרת איסור זריעה מהתורה מתבטאת בעבודה חקלאית בקרקע, כפי שהטיבו לבאר הרב אורבך והרב פראנק. מדרבנן נאסרו תולדות זריעה שהגדרתן היא כל הרווחה לצמח ותוספת צימוח. לדעת הפוסקים הללו, כאשר מטרת האדם אינה להרווחת הצמח וניכר כן מתוך מעשיו, מותר יהיה לעשות פעולות שאינן חקלאיות, כגון הסרת תקרה מעל עציץ או הוצאת עציץ נקוב מהבית החוצה.⁴⁴ ואולם יש שלמדו בדעת

38. שולחן שלמה, הלכות שביעית עמ' פח-פט; מוריה, רעד-רעו (אדר תשס"א) עמ' רא אות ה; אור לציון, שביעית פ"א שאלה ה ובהערה שם; ראו כן גם: חוות בנימין, ח"ג סי' קב אות יז; שביית הארץ, שם עמ' פז סעי' ב; שם עמ' עד סעי' י; שם עמ' עה סעי' מ.
39. חוט שני, הל' שמיטה פ"א ה"ו ס"ק כג ד"ה עוד פרטי, אות ב; שו"ת משנת יוסף, ח"ג סי' ג סעי' כד. כדברים אלו, ללא אזכור דעת החזו"א, כ"כ: משנת הגרי"ש, שביעית עמ' לב אות יז; מאמר מרדכי, שביעית פ"ט סעי' ח.
40. דרך אמונה, הל' שמיטה פ"א ה"ו ס"ק קי.
41. תודעת השמיטה, עמ' יח הערה לה.
42. כן מובא באורחות רבינו (מהדו' ישנה ח"ב עמ' שנו אות קכ; מהדו' חדשה ח"ג עמ' רפא אות א).
43. בצאת השנה, עמ' מח אות ב סעי' ז; משפטי שאול - ארץ ומדינה, עמ' רעג סעי' ז. יש שכתבו שהנחת פח או כלי תחת העציץ היא חומרה בלבד, ראו: אור לציון, שביעית פ"א שאלה ה; הרב שלמה זלמן אורבך (שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' מא אות ג; מעדני ארץ, קובץ הערות סי' ה אות ג): 'והרוצה להחמיר עד שיצא הספק מליבו יהדר לסתום את הנקב'.
44. יש לציין לדברי הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי, שהגדיר אף הוא את איסור הזריעה מהתורה בשביעית כעבודה חקלאית בגוף הקרקע, בשונה מדיני שבת, ראו ספר השמיטה, עמ' טו הערה 1. וכאשר הוא מתייחס לדינים הנידונים כאן, כגון הסרת הגג מעל זרעים ועציצים וכן הוצאת עציץ שאינו נקוב החוצה, הוא מתיר זאת ללא כל סיוג במטרת ההוצאה וכוונת האדם, ראו ספר השמיטה, עמ' יז סעי' ו-ח. בהסבר הדברים הציע הרב יואל פרידמן שלדברי הרב טוקצינסקי כדי לאסור מדרבנן הרווחת הצמח ('אברוי'), יש להגדיר את הפעולה כמלאכה האסורה, אך כל עוד הפעולה אינה מוגדרת

ה'חזון איש' ואף הרחיבו את דבריו, שכל פעולה שאינה חקלאית שיש בה תוספת הרווחה לצמח נאסרה מדרבנן משום תולדת זורע, גם במקרה שאין כוונת האדם לתוספת צימוח והרווחת הצמח, ואף שניכר מתוך מעשיו שאינו מתכוון לכך.

ז. הבנה חדשה בדעת ה'חזון איש'

אומנם ה'חזון איש' לא נימק את דבריו ולא התייחס לכוונת האדם בעת הפעולה, וניתן אכן ללמוד שכל פעולה שיש בה הרווחה לצמח נאסרה משום תולדת זורע, גם כאשר אין כוונת האדם להרווחה ואף ניכר כן מתוך מעשיו. אולם נראה שגם ה'חזון איש' יסכים שאם מטרת האדם בפתיחת הגג אינה להרווחת הצמח, וכן הוצאת העציץ מהבית החוצה למקום שאינו מרוצף או למרפסת שאינה מקורה לא נועדה למטרת הרווחת הצמח, וכן ניכר ממעשיו שכוונתו לדברים אחרים, כגון הוצאה לצורך שטיפת רצפות הבית, פתיחת גג לצורך בניית סוכה וכדו' - אין בכך איסור אף מדרבנן.⁴⁵ דברים אלו מבוססים על דברי ה'חזון איש'⁴⁶ בכמה מקומות בספרו, שמהם עולה שכאשר כוונת האדם אינה לעבודת הקרקע וניכר כן מתוך מעשיו, הדבר מותר אע"פ שתיווצר ממילא השבחה והרווחה לצמח.⁴⁷

כמלאכה, אזי אין לאסור גם הרווחת הצמח. כהוכחה לכך מציין הרב פרידמן לפסיקתו הידועה של הרב טוקצינסקי, ספר השמיטה, עמ' יח סעי' י, שמתיר בשמיטה נטיעה בגוש אדמה שממנו הצמח יכול לחיות. הביסוס ההלכתי הוא מדין ערלה: 'שאיין זו נטיעה לענין ערלה, מסתבר שגם בשביעית אין זו זריעה'. היתר זה מובא אצל הרב עובדיה יוסף, חזון עובדיה, פרוזבול עמ' קנב סעי' ה, אך ללא ציון מקור אלא נרשם שם 'כת"י'; ילקוט יוסף, שביעית (מהדו' תשע"ה) פ"ד סעי' יח עמ' רסח, והוסיף שם, עמ' רעא, שמדובר שאין צורך בחפירת בור לשתילה או שנחפר ע"י גוי. פוסקים שונים התנגדו לפסיקה זו, ראו: חזו"א, שביעית סי' יט ס"ק כ; נתיב השמיטה, סי' ח סעי' ה; משפטי ארץ, שביעית עמ' 31 הערה 5; כרם ציון, הלכות שביעית פ"ג סעי' ו; תורת השמיטה (גרוסברג), סי' ב סעי' ה ובהערה יג; הרב בנימין זילבר (הלכות שביעית, סוף סי' א כסא דוד ס"ק קמג; ברית עולם, עמ' יח אות קכו; שו"ת אז נדברו, ח"ד סי' סט); הרב שלמה גורן, תורת הארץ עמ' קמה, שהוסיף להעיר על כך שיש צורך בחפירת גומות לשתילה וכיסוי באדמה שנאסרו מדרבנן; הרב אברהם שפירא, מובא בקטיף שביעית, מהדו' תשפ"ב עמ' 65 הערה 12; הרב מרדכי אליהו, מאמר מרדכי, שביעית פ"ה סעי' ג; מהדו' תשע"ד עמ' מג. יש מהם שהעירו שמ"מ גם אם לא נאסור זאת מהתורה, יהיה הדבר אסור מדרבנן משום הרווחת הצמח. א"כ, מדוע הרב טוקצינסקי התיר זאת לגמרי אף מדרבנן? כאמור, הרב יואל פרידמן הציע שלדעת הרב טוקצינסקי אין לחייב מדרבנן כל עוד הפעולה עצמה אינה מוגדרת כמלאכה אסורה.

45. כ"כ בדעת החזו"א: חוט שני, הל' שמיטה פ"א ה"ו ס"ק כג ד"ה עוד פרטי, אות ה, רק ביחס לפתיחת חלון כנגד עציץ; שו"ת משנת יוסף, ח"ג סי' ג סעי' יט-כא ובהערות שם, ביחס לפתיחת חלון או תריס למטרת הכנסת אור לחדר והסרת גג של מרפסת מכוסה למטרת בניית סוכה; שביטת הארץ, שם עמ' עא סעי' כב, ביחס להסרת תקרה לבניית סוכה; שם, עמ' עג סעי' לב, ביחס לפתיחת חלון או תריס כנגד העציץ שבבית.

46. ראו: חזו"א, שביעית, סי' יח ס"ק ו ד"ה יש לעיין; שם, סי' יט ס"ק ב; שם, ס"ק ד ד"ה ולפ"ז; שם ס"ק יד ד"ה ויש לתמוה. ראו עוד: שו"ת משנת יוסף, ח"א סי' סג אות ו; שם, ח"ג סי' ג הערה כט.

47. בשו"ת משנת יוסף, ח"ג סי' ג הערה לג עמ' צ, מבאר את החרגת מעבר עציץ מבית לבית, שם לא מתחשבים בכוונת האדם ומעשיו ובכל עניין נאסר אא"כ העציץ עטוף בניילון, מיתר הדינים שבהם החזו"א יתחשב בכוונת האדם במטרת הפעולה, 'שמרן חזו"א התיר זאת [גידול במצע מנותק]

מסקנות

1. הוצאת עציץ מהבית החוצה - מותר רק כשאינן כוונה להרווחת הצמח וניכר שהדבר זמני, כגון הוצאת עציץ מהבית לשטיפת רצפות, אירוח אורחים וכדו'.
2. פתיחת גג במרפסת מקורה - מותר רק כשאינן כוונה להרווחת הצמח וניכר שהדבר זמני, כגון הסרת התקרה לבניית סוכה.
3. העברת עציץ מבית לבית - מותר. אין צורך לעטוף את העציץ בעת המעבר, שכן מדובר על מעבר זמני, ומוכח ממעשיו שאינן כוונתו להרווחת הצמח. הרוצה לחוש לפוסקים שונים בהבנת דעת ה'חזון איש', מן הראוי שיעטוף את הצמח כולו בעת המעבר, או שיניח צלחת בתחתית העציץ בעת המעבר.

לחקלאים לקיום המשק... אבל להעברתם בלבד לא היינו משתמשים בהיתר זה. לכן מהראוי להדר לעוטפו כולו'. ראו עוד: שו"ת משנת יוסף, ח"ג סי' ג הערה יח עמ' עה ד"ה וא"כ.